

A középkor irodalma

A középkor jellemzői
Ókeresztény irodalom

Egyházi irodalom

Polgári irodalom

Lovagi irodalom: Vogelweide

A magyar középkor

Nagy összefoglalók:

Dante Alighieri

François Villon

A középkor néhány jellemzője

- Az ókor és az újkor között helyezkedik el, mintegy ezer évet ölel át. Hagyományosan a Nyugatrómai Birodalom bukásától (476) Amerika felfedezéséig számítják (1492)
- Három szakaszra tagolhatjuk:
 - Kora középkor (5-10. század)
 - Érett középkor (11-14. század)
 - Késő középkor (14-15. század)
- Világképe: **vallásos világkép**. A középkor embere számára Isten léte megkérdőjelezhetetlen, s hisz a túlvilági igazságszolgáltatásban is
- **A középkor embere szigorú hierarchiát lát a világban**: A társadalomban legfőleg a király, legalul a jobbágy helyezkedik el. Ez érvényesül az egyházban (pápa, püspökök...papok), és az egész teremtett világban, ahol Isten van a csúcson, és az ember áll hozzá a legközelebb
- Mivel a társadalmi mobilitás alig érzékelhető, a középkor embere nem látja a fejlődést, **időszemlélete ciklikus**

Ókeresztény irodalom

- A középkor hajnalán négy egyházatya képviseli a keresztény kultúrát:
 - **Szent Ambrus** (4. század) Milánó püspöke, aki teológiai munkássága mellett szép himnuszokat is írt
 - **Szent Jeromos**, aki a 4. században a pápa kérésére Rómába ment, hogy lefordítsa latinra az Ószövetséget és az Újszövetséget. Ebből jött létre az egységes latin nyelvű Biblia: a **Vulgáta**
 - **Nagy Szent Gergely pápa** (540k.-604 k.) szilárdította meg a pápa hatalmát. Naptárreformot is végrehajtott, megreformálta a klérust és a liturgiát, valamint összegyűjtette a gregorián énekeket

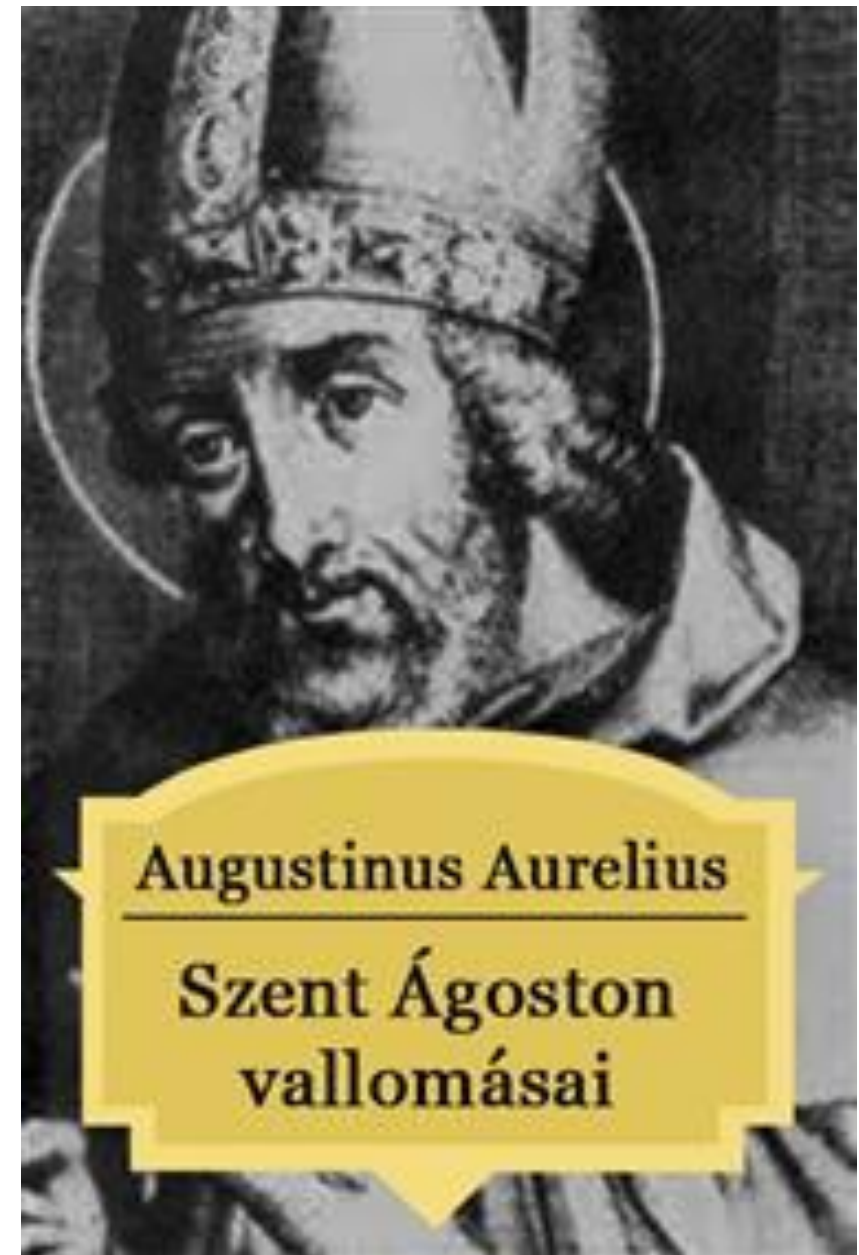
Augustinus, azaz Szent Ágoston

A négy egyházatya közül Szent Ágoston (354-430), az észak-afrikai Hippó püspöke hatott legnagyobb mértékben az irodalomra

Megteremtette a vallomás műfaját, amelyben életéről számol be, de nem a külső események, hanem lelki-szellemi fejlődése áll a középpontban

Könyvének leghíresebb fejezete a kerti jelenet, amelyben ifjúkori megtéréséről számol be

A vallomás műfaja nagy utat jár be. A világirodalomban Rousseau Vallomások című műve, nálunk Márai Sándor Egy polgár vallomásai a legismertebb darabjai

A szerzetesrendek

- Döntő részt vállalnak a középkori kultúra megteremtésében a szerzetesrendek. Közülük a bencés rend az első és a legfontosabb. Szent Benedek hozta létre az első kolostort 529-ben Nápolytól északra, Monte Casino hegyén. Magyarországon Pannonhalmán alakult ki a bencés rend központja (felső kép).
- A 12. században alakul meg a ciszterci rend, nálunk Zirc központtal (alsó kép), s ekkor jön létre a domonkos és a ferences rend is.
- Az egyetlen magyar alapítású rend, a pálos rend. Boldog Özséb esztergomi kanonok hozta létre 1250-ben. Egyik centruma Pápán volt.

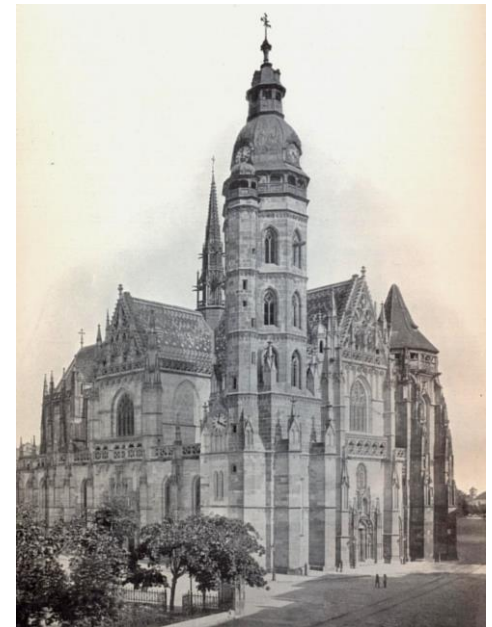
Egyházi, lovagi és polgári kultúra

- A középkor kultúrájának három egytőről fakadó hajtása az egyházi, a lovagi és a polgári irodalom. Mindegyik az érett középkorban virágzik
- Az **egyházi irodalom** központjai a kolostorok és a püspökségek. Letéteményesei a papok és a szerzetesek.
- Fő műfajai a himnusz, a legenda és a példa

- A **lovagi kultúra** elsősorban a királyi és a főúri udvarokban virágzik. A műveket lovagok alkotják
- Fő műfajok: lovageposz, lovagregény, trubadúrlíra. Utóbbi legjelentősebb képviselője: Walter von der Vogelweide
- A középkori városokban születik meg a **polgári irodalom**. Elsősorban az egyetem diákjai azok, akik nem vallásos, hanem világi témákról írnak. Legjelentősebb költőjük: Francois Villon

Romanika, gótika

- Az érett középkor építészetét két stílusirányzat határozza meg: a román és a gót (11-12, ill. 13-14.század)
- A román stílusú templomok erődítményre hasonlítanak: vaskos falak, félköríves ajtók, ablakok, boltívek jellemzik (ld. fölül a speyeri dómot és a jáki templomot)
- A gótika a csúcsívnek köszönhetően nagyobb tereket tud áthidalni, az ablakok nagyobbak, a belső tér világosabb (alul: a kölni és a kassai dóm)

Egyházi irodalom 1.

- Nagyon gazdag a középkor latin nyelvű himnuszköltészete. Két fontos **formai újítás** itt jön létre: **a rím és az ütemhangsúlyos verselés**
- Az egyik legszebb himnusz Assisi Szent Ferenc **Naphimnusza**, amelynek beszélője otthon érzi magát a világban, hiszen minden Isten teremtménye. A világgal és Istennel való harmóniát a családtagokra utaló metaforák fejezik ki

- A himnuszköltészet teljes szépségében áll előttünk Jacopone Da Todi **Himnusz a fájdalmas anyáról** című versében. Alliterációk, kérdések, felkiáltások, párhuzamok... erősítik a mondandót: a Megváltó és édesanyja sorsának átélése üdvözüléshez vezet
- A szerkezet is ezt tanúsítja, a beszélő előbb megjeleníti a szenvedő anyát (1-4. strófa), utána öt versszakon át hozzá könyörög, majd az utolsó versszakban Krisztushoz fordul: *„Ha majd el kell mennem innen, engedj győzelemre mennem anyád által Krisztusom”*

Egyházi irodalom 2.

- Szentek életét mutatják be a **legendák** (jelentésük: olvasandó), amelyek a középkor egyik emberideálját rajzolják meg: az aszkétát, aki a túlvilági üdvért cserébe lemond a földi hívságokról
- A 13. század végén készülhetett a **Margit-legenda**. IV. Béla lánya, Árpádházi Szent Margit (ld. a képet) a mai Margit-sziget domonkos rendi kolostorában élt példás életet. Legendája a 13. század végén készült, s egy évszázaddal később magyarra fordították
- A **példázat** olyan történetet mutat be, amely egy elvont igazságot tesz érzékletessé. Sok ilyen ismerünk a Bibliából (pl. A tékozló fiú), s él vele a középkor is

Lovagi irodalom 1.

- A lovagoknak három elvárásnak kellett megfelelniük: a hűbérúr szolgálata, Isten és az egyház szolgálata, valamint a nők szolgálata (jó katona, jó hívő, jó udvarló).
- A **lovageposzok** az eszményi lovagot rajzolják meg, aki egyik kötelességét sem hanyagolja el.
Hartmann von Aue szegény Henrikje eltávolodik Istentől, ezért leprás lesz. Csak akkor gyógyul meg, amikor felébred lelkében a felebaráti szeretet

- A lovageposz főleg német földön virágzik: Niebelung-ének, Parzival, Trisztán és Izolda...
- A franciák leghíresebb lovageposza a **Roland-ének**, amely Nagy Károlynak az arabok elleni harcaihoz kapcsolódik. Főszereplője Roland palotagróf, akinek csapatát lemészárolják egy árulás miatt. Nagy Károly azonban bosszút áll
- Érdekes olvasnivalóval szolgálnak a **lovagregények**. Legtöbbjük az Artúr-mondakörből vagy a trójai háborúból meríti tárgyát

Lovagi irodalom 2.

- A lovaglíra fő témája a szerelem. A trubadúrok főként magas állású hölgyekért epekednek, de parasztlányokkal megérett erotikus kalandokat is megörökítenek
- A legjelentősebb trubadúr a német **Walther von der Vogelweide** (1170-1230), aki a népköltészetet is felhasználta
- Ismert verse **A hársfaágak csendes árnyán**, amelyben egy lány beszél szerelmi légyottjáról finom erotikával

Polgári irodalom

- A leghíresebb középkori versgyűjtemény a **Carmina Burana**. Latin és német nyelvű világi témájú műveket tartalmaz (tavasz, bor, szerelem...)
- A 12-13. században keletkezett, 1803-ban találták meg, Carl Orff zenéjével lett igazán híressé a 20. században. Bemutatója 1936-ban volt Frankfurtban
- A verseket **vágánsok** (városi diákok, vándorló klerikusok) írták

- A Carmina Buranában található a **Gaudeamus igitur** kezdetű ballagási ének is
- A **Félre könyvek, doktrinák** a tavaszhoz kapcsolja a vigasság, a bor és a szerelem gyönyöreit:

*„Félre, könyvek, doktrinák,
hív az édes dáridó!
kivirult az ifjuság,
szűzi csokrát szedni jó,
vénhez illik a komolyság,
neki már csak az való!
Ránk dohosul az idő
könyvek börtönében,
tréfa és csók, nóta, nő
az igazi éden!”*

Magyar középkor

- Magyarországnak gyorsan kellett csatlakoznia a keresztény államokhoz
 - A hirtelen váltás miatt az ősköltészetből kevés emlék maradt ránk, erre későbbi művek alapján következtethetünk. A Gellért-legenda egy **munkadalt** említ, a krónikák számos **mondát** őriztek meg, például a csodaszarvasról vagy a Lehelről és a Botondról szólót
 - Az alkotások latin nyelven íródnak, de már születnek magyar szövegek is
- **Néhány fontos mű, műfaj:**
 - Számos **legenda** született az Árpád-ház szentjeiről, Istvánról, Imre hercegről, Lászlóról s másokról
 - Fontos mű az Imre herceghez írott **királytükör** (István király intelmei)
 - A magyarság történelmét őrzik a **krónikák és a geszták**. Az ősgeszta elveszett, de megmaradt Anonymus Gesta Hungarorum (1200 körül), Kézai Simon műve (1283), valamint a Képes Krónika (1358). Az alkotások fontos szerepet töltek be a nemzeti tudat kialakulásában

Az első szöveg és az első vers

- Nyelvünk első szövegemléke a **Halotti beszéd és könyörgés**. 1200 körül keletkezett, Pray György jezsuita szerzetes fedezte fel 1770-ben a Királyi Kamara levéltárában (ld. a képet). Két részből áll; az első a bűnbeesést idézi fel, a második a halott lelki üdvösségéért könyörög a szentekhez
- Száz évvel később keletkezett az első ránk maradt magyar nyelvű vers, az **Ómagyar Mária-siralom**, amely a Leuveni kódexben található. Műfaja siralomének. Beszélője Mária nevében panaszolja el fiának, Krisztusnak a sorsát, akit éppen keresztre feszítenek. Legszébb része ez: "*Világ világa/ Virágnak virága!/ Keservesen kízzatol/ Vas szegekkel veretel!*"

Nagy összefoglalók:

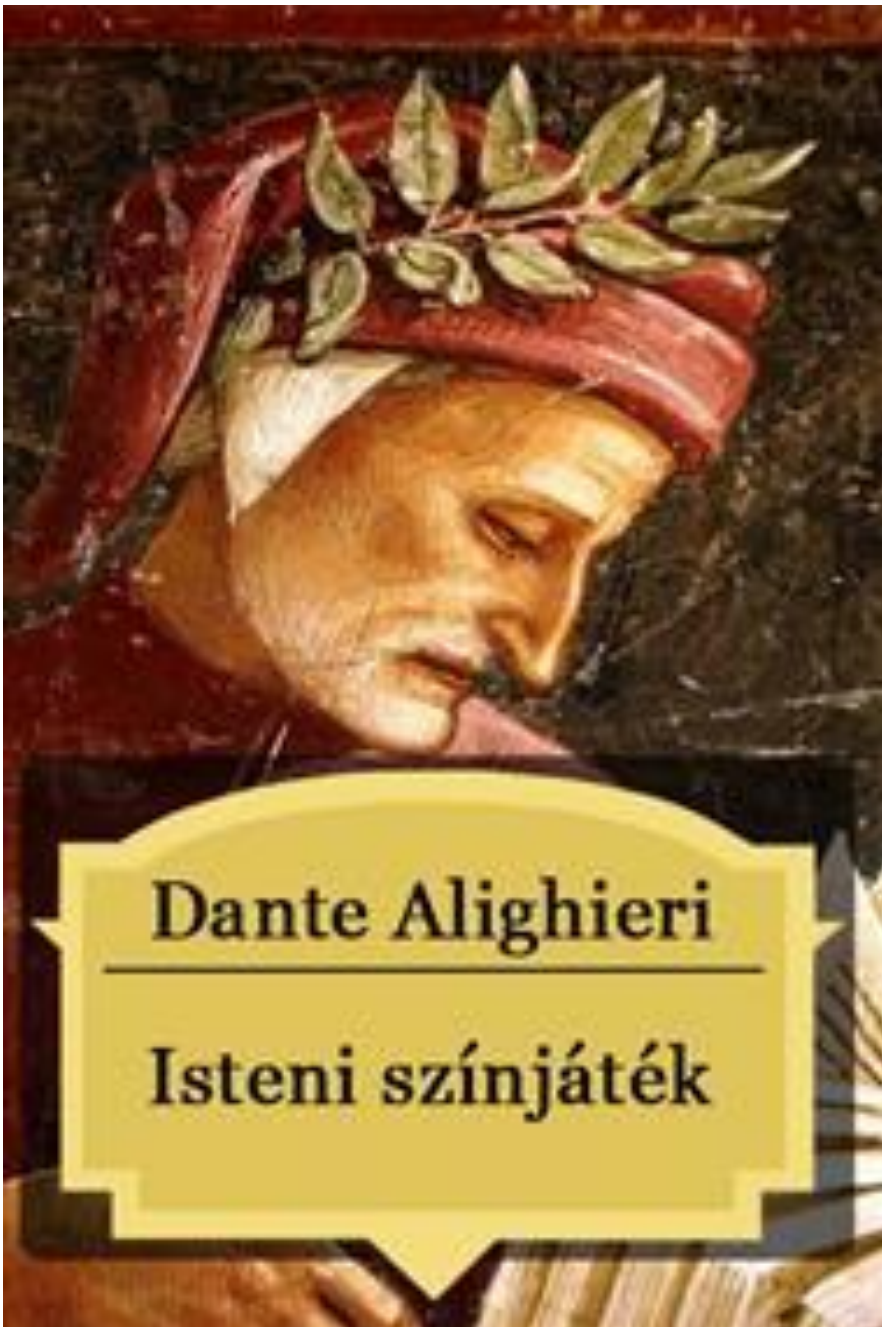
- A középkor művészetének két legjelentősebb alakja az olasz Dante Alighieri és a francia Francois Villon. Előbbi a középkor vallásos világépét összegzi, utóbbi bűnből és a lelkipurdalásból teremt nagy lírát
- *„Dantétól megtudhatjuk, milyen volt...a pokol és a menny... Villontól megtudjuk, milyen volt a föld”* (Mészöly Dezső)

Dante (1265-1321)

- Dante **Firenzében született** (talán a képen látható házban). Életére, művészetére a **politika** és a **szerelem** gyakorolt döntő hatást
- A pápapártiak egyik vezetőjeként részt vett Firenze pártküzdelmeiben, de pártjának szélsőségesei miatt 1301-ben menekülnie kellett a városból. **Ravennában halt meg**, sírja ma is áll
- Kilencéves korában szeretett bele az akkor 8 éves Beatricébe. Nem lettek egymáséi, viszont a szerelem örökre vele maradt

- Dante főműve az **Isteni színjáték**, amelyen haláláig dolgozott. Babits fordította magyarra
- **Műfaja: emberiségköltemény.** Műfaji szintézis ez: egyszerre líra, dráma és epika
- **Témája: a lírai én túlvilági utazása**, amely bemutatja a lélek megtisztulását, az Istenhez vezető utat is
- A műben a főszereplő bejárja a Poklot, a Purgatóriumot és a Paradicsomot
- A túlvilág felépítése a keresztény tanítást tükrözi, hiszen háromféle életet lehet élni: bűnöst (Pokol), bűnből kilábolót (Purgatórium) és erényre törekvőt (Paradicsom)

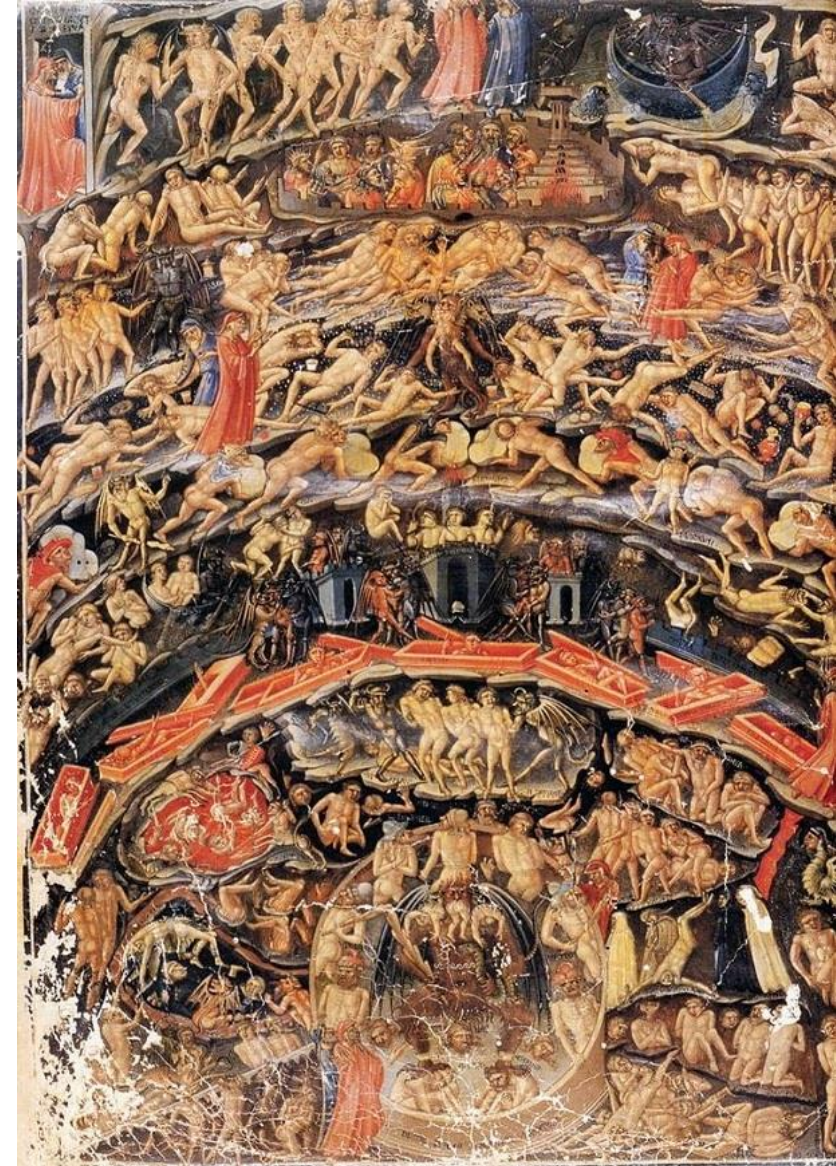
Cselekmény, felépítés

- **Dante fantasztikus utazása egy hétig tart, 1300 nagycsütörtökétől szerdáig.** Azért kel útra, mert eltéved az élet „nagy sötétlő erdejében”, ahol három állat állja útját: a kéjvágyat jelképező párduc, a hatalmi gőgöt és erőszakot szimbolizáló oroszlán és a kapzsiságot megjelenítő nőstényfarkas.
- Szorult helyzetében Beatricét hívja segítségül, hogy visszataláljon a helyes útra. Ő előbb Vergiliust küldi vezetőjéül, a Paradicsomban pedig ő maga kalauzolja a költőt, aki megleli az üdvösséget

- **Az Isteni színjáték szerkezetét a hármas szám határozza meg:** három nagy részre tagolódik (Pokol, Purgatórium, Paradicsom), mindegyik 33 énekből áll. Ez a megoldás az isteni tökélességet szimbolizálja („Egy Isten van három személyben”)
- Versformájára is jellemző ez. Háromsoros versszakokból, **tercinákból áll.** Rímképletének köszönhetően (aba, bcb, cdc) szorosan összekapcsolódnak a sorok. Ritmusa jambikus

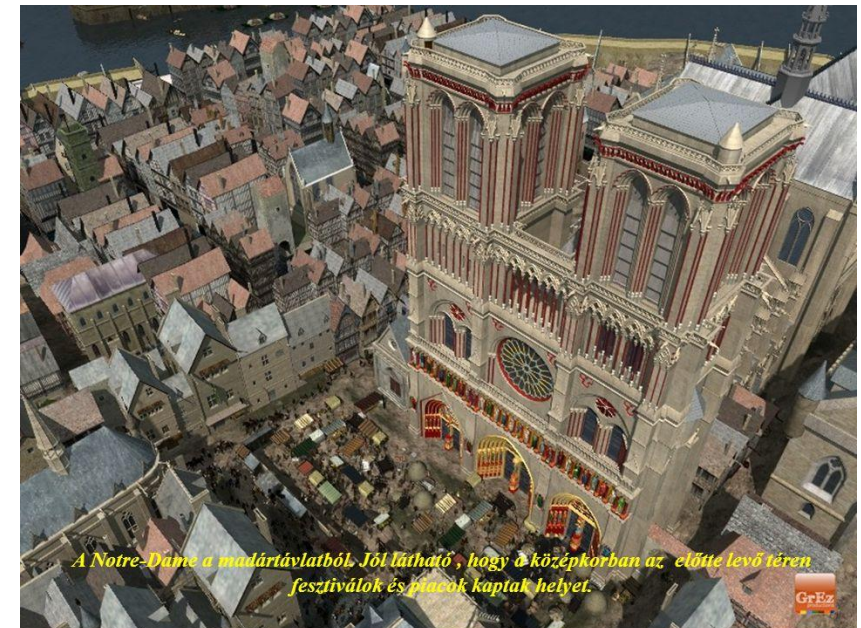
A Pokol

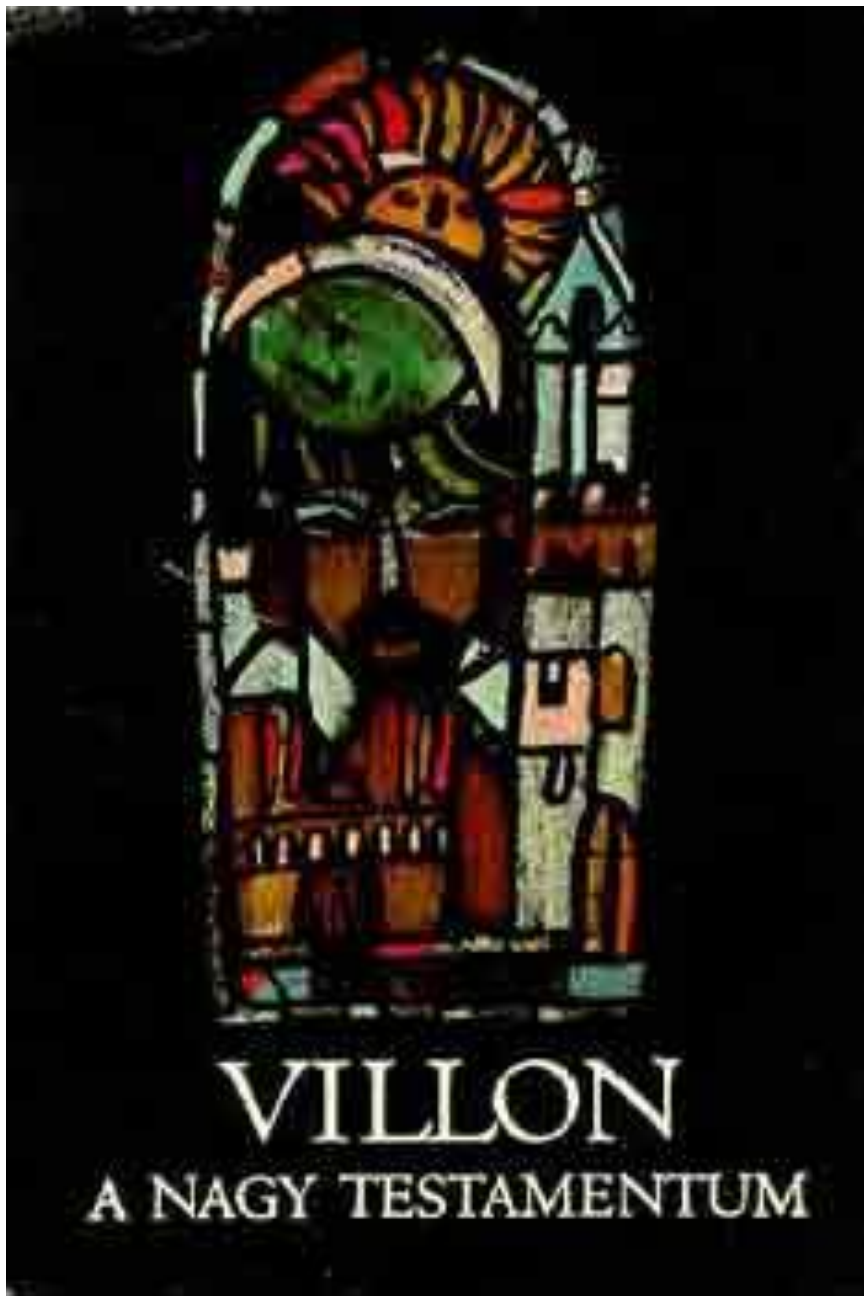
- Az Pokolban a bűnösök a föld középpontja felé szűkülő tölcsérben szenvednek. Előcsarnokában gyötrődnek a **közönyösök** mert őket még a Pokol is szégyelli. Minél lejjebb haladunk, annál súlyosabb a bűn. Az 1-5. körben szenvednek a **mértéktelenek** (a szerelem bűnösei, falánkok, tékozlók, haragosok). A 6. kör az *eretnekeké*, a 7. az **erőszakosoké** (gyilkosok, öngyilkosok, kéjelgők), a 8. a csalóké (pl. kerítők, képmutatók, rossz tanácsadók). **A legsúlyosabb bűn az árulás.** A három főárulót (Júdást, Brutust és Cassiust) maga Lucifer marcangolja a 9. körben
- A 8. körben szenved Odüsszeusz is. Pozitív szereplőként van jelen, mert **Dante nemcsak a középkort foglalja össze, hanem előkészíti a reneszánszot is.** Az ember helyét a középkori világkép szabja meg, de a reneszánsz egyéniségkultusza minősíti a szereplőket

Francois Villon (1431-1463?)

- Villon Párizsban élt, a Sorbonne hallgatója volt, 1452-ben megszerezte a licencia docendi címet, amellyel taníthatott volna az egyetemen
- Ezt követően a bűn útjára lépett, önvédelemből még gyilkolt is (igaz, zűrzavar uralkodott a 100 éves háborúból éppen kilábaló Franciaországban). Többször elítélték, 1863-ban 10 évre száműzték Párizsból, ezt követően nem bukkan fel neve
- **Főműve, A nagy testamentum** először 1489-ben jelent meg, 1542-ig több mint 30 kiadást ért meg. Ezután elfeledték, csak 1732-ben jelent meg újra, azóta viszont népszerűsége töretlen.
- Nálunk a 20. században lett közismertté

- **A nagy testamentum** a költő ironikus végrendelete, 173 nyolcsoros versszaka a testáló adományait sorolja
- A főszöveget azonban rövidebb költemények szakítják meg. Köztük 15 táncdal, vagyis **francia ballada**, amely három nyolcsoros versszakból és egy négysoros ajánlásból áll. Van benne refrén is, verselése jambikus
- Balladáinak **jellegzetes témái a felfokozott haláltudat** (ez különösen jellemző a késő középkorra), **a kicsapongó élet és a bűnbánat**
- A költő **beszédmódja kihívóan nyers és őszinte**, gyakran az irónia és a groteszk vegyül benne. Mai népszerűségének ez az egyik titka

Néhány ballada

- **A jó tanítás balladája rossz életűeknek ironikus mű,** mert a címmel ellentétben arról szól: a rossz életű embernek nem használ a jó tanács. Ezt hangsúlyozza a *refrén*:
*„Fut a pénz -Hova?-kérdesz.
Elfut mind borra meg leányra! ”*
- **A Ballada múlt idők dámáiról** a történelem híres szépségeinek megidézésével érzékelteti az elmúlás könnyörtelen voltát. Szállóigévé lett refrénje: *„De hova lett a tavalyi hó?”*

- A ma embere az utolsó három balladában ismerhet a leginkább magára, hiszen ezek a világ és az egyén széteséséről szólnak
- **A Kiforgatott igazságok, az Ellentétek és az Apró képek balladájának** paradoxonjai egyszerre jelenítik meg az értékválságot és az egyén tanácstalanságát. Refrénjük is árulkodik erről:

„Szerelmesé a józan ész”

„Befogad és kitaszít a világ”

„Csak azt nem tudom, ki vagyok”